

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

כי תצא למלחמה על אויבך

הלכה

ריבית בדברים ובטובת הנאה

פרשת כי תצא תשפ"א

שנה כ"ג – קובץ מ' [תשע"ח]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

יעמדו על הברכה

המזכים את הרבים בהפצת תורתו
של מרן הגאב"ד שליט"א

חשיעור חשבוני מוקדש

ע"י ידידינו עוז

חקשור בעבודות אהבת אמת לרבינו מרן שליט"א

חר"ר ישראל יהודה לייב ולצר שליט"א

ומשפחתו

יוחנסבורג – ירושלים

לרגל השמחה במעונם בנישואי בנם

הבחור המופלג והמצויין

שאול יחזקאל נ"ו

עב"ג

הכלה המחוללת

תמימה רבקה תחי

בת חר"ר נפתלי אריה שפיגל שליט"א

לרגל נישואיהם בשעה טובה ומוצלחת

ביום רביעי פרשת כי תצא – י' אלול

ויח"ר שיזכו לבנות בית גדול בישראל (עיין מגילת כ"ז ע"א)

ובית נאמן בישראל (עיין מלכים א' י"א ל"ח ובמצודות שם).

לתפארת בית אבותם, ורק שמחה ונחת יהיה

מנת חלקם כל חימים.

פרשת כי תצא

ריבית בדברים ובטובת הנאה

"לא תשיך לאחריך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך"
(כ"ג כ').

א

רביית דברים

איתא בב"מ (ע"ה ע"ב):

"תניא רבי שמעון בן יוחי אומר מניין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום, תלמוד לומר 'נשך כל דבר אשר ישך' אפילו דיבור אסור".

וכך פסק הרמב"ם (פ"ה מהל' מלוה ולוה הלכה י"ב):

"מי שלוה מחבירו ולא היה רגיל מקודם להקדים לו שלום, אסור להקדים לו שלום, ואצ"ל שיקלסו בדברים או ישכים לפתחו, שנאמר 'נשך כל דבר' אפילו דברים אסורים, וכן אסור לו ללמד את המלוה מקרא או גמרא כל זמן שמעותיו בידו אם לא היה רגיל בזה מקודם, שנאמר 'נשך כל דבר'".

וכך נפסק בשו"ע (יו"ד סימן ק"ס סעיף י"א).

הרי לן שדרשו חז"ל מהמקראות דיש איסור רבית לא רק בממון אלא אף בדברים, ומשום כך חידשו דאם לא היה הלוח רגיל להקדים שלום למלוה אסור לו להקדים לו שלום לאחר שלוה ממנו. ונחלקו גדולי הדורות אם איסור זה מה"ת הוא, או שמא אין זה אלא רבית דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

בחכמת אדם (כלל קל"א סעיף י"א) כתב דהוי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, ובשו"ת הריב"ש (סוף סימן קמ"ז) משמע דדרשה גמורה היא ואסור מה"ת.

ריבית בדברים ובטובת הנאה

וכבר נחלקו הראשונים בשאלה זו. דהנה כתב הר"ן בכתובות (מ"ו, ט"ז ע"ב מדפי הרי"ף) דרבית פחות משו"פ אינו אסור מה"ת, אך מ"מ אסור מדרבנן דלא גרע מרבית דברים, ומבואר מדבריו דרבית דברים אינה אלא איסור דרבנן. וכ"ה בספר התרומות (שער מ"ו ח"ג אות י"ג), וכ"כ המבי"ט (בקרי"ס פ"ה ממלוה), דכיון דאפילו מעות אי לא קצב לא הוי רבית מן התורה, כ"ש דדיבור אינו אסור מה"ת. אך מדברי התוס' בקידושין (ח' ע"ב ד"ה צדקה) מוכח דאיסור זה מה"ת, וכן דייק מדבריהם הקוב"ש (קידושין אות ע"ז). וכך משמע מלשון הסמ"ג (ל"ת קצ"א) עי"ש.

ובפירוש המשניות להרמב"ם (ב"מ פ"ה מ"י) כתב:

"מה שאמר רבן גמליאל [רבית מאוחרת ומוקדמת] ורבי שמעון [רבית דברים] הכל הלכה, אבל צריך שתדע שהדברים האלה וכיוצ"ב הם דברים שראוי להתרחק מהם בלבד".

וצריך פירוש לפירושו, וצ"ע.

ויש מן הראשונים שנקט דאין איסור אלא כשהוא מקדים לו שלום בשביל ההלואה ואומר כן מפורשות, כ"כ בהגהות מיימוניות, אך הבית יוסף שם כתב דלא משמע כן מדברי שאר המפרשים ומשום כך סתם בשו"ע לאסור בכל ענין.

עוד כתב שם הבית יוסף:

"וכתוב בהגהות פרק ה' מהלכות מלוה (אות ל') אבל אם מחזיק לו טובה והמלוה משיב לו למחזיק לו טובה אין בכך כלום, וכן כתוב בהגהות מרדכי פרק איזהו נשך (סימן תמ"א). ולישנא דברייתא דקתני אסור להקדים לו שלום קשיא לי דמשמע דאע"ג שגם המלוה משיבו אסור. ועוד שלשון מחזיק לו טובה לא שייך על נתינת שלום. ואם נפרש האי מחזיק לו טובה שנותן לו חן על שהלוהו יקשה דהא ודאי דאסור מכל שכן דהקדמת שלום, ועוד דגבי מלוה מאי מחזיק לו טובה שייך וצ"ע".

ודברי המרדכי הובאו ברמ"א (סי' ק"ס סכ"ג), הבאתי לשונו להלן (ריש אות ב') עי"ש.

ריבית בדברים ובטובת הנאה

ובאמת צריך ביאור בכוונת הגאונים הנ"ל מה ענין החזקת טובה מצד המלוה ולמה אינו כהקדמת שלום שאסורה משום רבית דברים.

ובשו"ת אהלי יעקב למהריק"ש (סימן קכ"ו, הובא בברכי יוסף שיורי ברכה סי' ק"ס) כתב בזה שתי דרכים.

א. מה שהתירו להחזיק טובה אינו אלא בשעת הפירעון, דהאיסור הוא דווקא בשעה שמעותיו בידו, אבל בשעת פירעון כיון דדרך של בנ"א באותה שעה להחזיק הלואה טובה למלוה על שהלוהו והמלוה ללוה על שפרעו ולא הטריחו בגביית החוב ודאי מותר גמור הוא דלא אסרו חכמים כולי האי, דאל"כ גם אחר פירעון יהיה אסור ליתן לו שלום כל ימיו וזה דבר שאין לו שחר.

ב. ושוב כתב לבאר דמותר להחזיק טובה למלוה אף בשעת ההלוואה ולא רק בשעת הפירעון, אם גם המלוה מחזיק טובה ללוה, ודבריו יבוארו לקמן.

והנה מנהג נפוץ הוא להמנע מלהודות על ההלוואה מחשש רבית דברים. ומכיון שאין אנו כפויי טובה אלא חפצים להכיר בטובתם של המיטיבים עמנו יש שנוהגים לברך תזכה למצוות וכדו' במקום אמירת תודה. וכבר כתב מרן הגרש"ז במנחת שלמה (ח"א סימן כ"ז) דזה גרע טפי דלא זו בלבד שהכיר בטובתו אלא אף בירכו ברכה גדולה. ויש מדקדקים להתנצל ולומר למלוה שאין הם מודים מחשש רבית דברים, ואילולי חשש זה היו שמחים להודות.

ולענ"ד אין איסור להודות אף בשעת קבלת ההלוואה, ואבאר את הנראה לי בעניי.

כבר כתב שם במנחת שלמה דלכאורה אין איסור אלא לברכו, וזו משמעות להקדים לו שלום שאמרו חז"ל, דברכה דבר שיש בו ממש היא, אך אין איסור בתודה בעלמא. אך בתשובה אחרת (ח"ב סימן ס"ח אות ב') חזר בו מכח דברי שו"ע הרב בהלכות רבית שאסר להדיא אף להודות.

ואכן כך כתב שם שו"ע הרב (בסעיף ט'):

"ואפילו לדבר דבור טוב בשביל ההלוואה או בשביל הרחבת זמן אסור כגון להקדים לו שלום אם לא היה רגיל מתחלה להקדים לו, ואין צריך לומר לקלסו בפניו או להודות

ריבית בדברים ובטובת הנאה

ולהחזיק לו טובה או לברכו בפניו על שהלוהו או על שהרחיב לו זמן, שנאמר 'נשך כל דבר נשך אשר ישך' אפילו דבור אסור. ואם צריך לבקש ממנו שילוהו או שירחיב לו זמן יבקש בדברי תחנונים בלבד ולא בדברי שבח וקילוס או חניפות דברים אחרים".

אך באמת נראה דאין איסור רבית אלא במוסיף לו דבר מעבר לתשלום דמי החוב, דזה כל מהות איסור רבית. ובודאי לא חמורה רבית דברים מרבית ממון, וכי אסרה תורה אמירת דברים בעלמא כדרך שאסרה ללחוש על המכה, הלא כל מהות האיסור אינה אלא בנותן למלוה דברים שיש בהם כדי לשמח או להתייקר בהם ודברים אלה נתפסים בעיני בנ"א כדבר חשוב ומסויים, ותוספת וריבוי מעבר לפרעון החוב. וזה שאסרו להקדים לו שלום אם לא היה רגיל לעשות כן. דכאשר אדם אינו נוהג להקדים שלום לזולתו אם משום שמכובד הוא בעיניו או מכל סיבה שהיא, ותחת אשר הלוהו כסף מקדים הוא שלום הרי נתן לו כבוד יקר וגדולה בדברים, ויש בזה רבית דברים.

לא כן אמירת תודה בזמנינו שאין זה אלא מדרכי הנימוס ודרך ארץ, ואינה נחשבת כלל וכלל כנתינת דבר ואין בה כל יקר וגדולה, ועל כל דבר קל שבקלים נוהגים אנו לומר תודה, והנמנע מלהודות על טובה כלשהי נחשב כנבל ומחוסר דרך ארץ, וכי מצווים אנו להזעיף פנים ולנהוג בחוסר נימוס דוקא למי שנטה לנו חסד והלוה לנו כסף.

ובאמת דומה דבר זה למש"כ בהגהות מרדכי והגהות מיימוניות הנ"ל לפי ביאורו של מהריק"ש שהיא עיקר דעתו להלכה, וז"ל:

"עוד י"ל דאפי' תהיה החזקת טובה זו שדברו בה הראשונים ז"ל בעת ההלואה עצמה, עכ"ז מותרת היא כשגם המלוה משיבו. והטעם דהקדמת שלום שלא בעת שמלוהו אין דרך בני אדם להשתדל להקדים שלום כשלא היה רגיל ולא מתחסר בכך מקודם ההלואה, וזה שהקדים לו שלום עתה שלא כנהוג מפני המעות שבידו הוא והוי רבית דברים ואסור, אמנם החזקת טובה בעת שמלוהו, כן דרכן של בני אדם על כל עזר וסיוע שימצא איש מחבירו, ואיננו אגר נטר כי גם אם לא היה ממתין לו רגע על המעות אלא שהמציאם אליו בעת ההיא ותכף ישוב לקחתם מביתו או מחנות דרך הוא להחזיק לו טובה על ככה, וגם המלוה השב ישיב לו דברי שלום וחסד, וא"כ הרי זה כרגיל להקדים לו שלום דשרי. ומיהו שלא בשעת הלואה ושלא בשעת פרעון ודאי דאפי'

ריבית בדברים ובטובת הנאה

לדעתם ז"ל כל שעושה כן אין זה רגילות כי אם מפני המעות שבטלות אצלו הוא עושה עתה ואסרה אותו תורה".

הרי לן דכיון שרגילים להודות על כל טובה שעושה איש לחבירו, אין בזה כל איסור דרבית דברים. ונראה להוסיף לדרכנו ביאור בדברי הראשונים הנ"ל, דכאשר גם המלוה עונה לעומת תודת הלוה מוכחא מילתא דאין אלה אלא דברי נימוסים ומנהג דרך ארץ, וכך מקובל גם בזמנינו דהמקבל טובה מחבירו מודה לו, ומי שהודו לו עונה לעומת המברך ואומר "בבקשה" וכדו', וכל כה"ג פשוט דאין כאן נתינת דבר שייחשב כרבית אלא דברים של נימוס ודרך ארץ בלבד, כמבואר.

ויתירא מזו נראה, דאם לא היה רגיל להקדים לו שלום מפני שלא היה מכירו ולא היה ביניהם קשר, ועכשיו משהלוהו למדו להכיר זה את זה, וממילא מקדים לו שלום כדרך שהוא עושה עם מכריו, אין בזה שום איסור, ואין איסור בזה אא"כ אינו מקדים לו שלום אלא משום שהלוהו, ודו"ק בזה.

ולפי כל הנ"ל נראה דאף מה שאסר בשו"ע הרב להודות למלוה, לא מיירי אלא במודה לו לאחר ההלוואה וכעין מה שאסור להקדים לו שלום, דבאמת פשוט דאם הלוה בא למלוה למחרת ההלוואה או ביומא אחרת להודות לו, הוי זאת רבית דברים כיון שאין זה מקובל ומתבקש, וכל כה"ג הוי רבית דברים וכמבואר גם בדברי מהריק"ש כנ"ל, אבל כל המודה בשעת ההלוואה כמנהג כל העולם כולו, לא הוי רבית דברים כמבואר.

אמנם מה שנקט המנחת שלמה בתחילה דאין איסור רבית דברים אלא בברכה ולא בדברים בעלמא, בדברי הרמב"ם מבואר דאסור גם לומר דברי שבח וקילוס, הרי דלאו דוקא ברכה אסרו, אלא כל דיבור שיש בו לשמח ולהנות את המלוה, וכל שנתפס כנתינת דבר, וכ"ז פשוט.

ועוד צריך להדגיש, דאף שמותר להודות על ההלוואה, מ"מ אין להפליג בדברי תודה, דכל שמגזים ומפליג בדברים מעבר למקובל ולנדרש יש בו חשש רבית דברים.

וראיתי באגר"מ (יו"ד ח"א סי' פ') שכתב דמי שקיבל הלוואה לשם הוצאת ספר מותר לו לכתוב בספר ברכה למלוה בלשון הודעה שיתברך מן השמים, ולא חשיב

ריבית בדברים ובטובת הנאה

שמודה לו, דאינו אלא מתאר מציאות שהקב"ה מברך עושי מצוה והוי כסיפור דברים, ואין בזה רבית דברים.

ובעניי אין זה מסתבר כלל, דהלא הלכה זו בדעת בני"א והרגשותיהם היא תלויה, ופשוט הדבר שבין הלוח למלוה אין כאן סיפור דברים ולא קביעת מציאות ואין לך תודה ורבית דברים גדולה מזו. ולדידי אין כלל נפ"מ בנוסח הדברים הנאמרים והנכתבים אלא במהות הענין, וכל שהלוח מהנה את המלוה ומשמחו בדברים באופן שיש בו כדי לשמח וליקר הוי רבית דברים וכן גם בני"ד. ומשום כך נראה דאסור להודות או לברך למלוה בספר, אף שבע"פ מותר לומר תודה בשעת קבלת ההלוואה כמבואר.

כך נראה ברור לענ"ד להלכה.

ושו"ר בב"ח שכתב פירוש מחודש בדברי הגהות מרדכי הנ"ל, דאם הלוח מחזיק טובה למלוה בפועל, דהיינו ע"י מעשה, יאמר לו המלוה אף אני אחזיק לך טובה ודי בכך, ואף אם בסופו של דבר לא יעשה המלוה דבר לטובת הלוח מ"מ כיון שאמר שיחזיק לו טובה שוב לא הוי רבית, עי"ש.

ב

רבית בטובת הנאה

כתב בשו"ע (סימן ק"ס סעיף כ"ג):

"המלוה מעות על מנת שכל מלאכה שתבא לידו יתן אותה למלוה לעשותה, אסור. הגה, ולמאן דאמר טובת הנאה הוי ממון, מיקרי רבית קצוצה, מאחר שהתנו מתחלה בו כך. ואפילו לא התנו מתחלה, אם אינו רגיל לעשות בלאו הכי אסור. וכן כל טובת הנאה. אבל אם כל אחד מחזיק טובה לחבירו, לפעמים הלוח למלוה ופעמים להיפך, שרי".

וכונת השו"ע מבוארת בש"ך (שם ס"ק ל"ז) דאסור למלוה להתנות עם הלוח שהלוח יספק לו עבודה. והרמ"א הוסיף על דברי השו"ע דלא רק להתנות אסור אלא אף ללא התניה מפורשת כל שלא היה רגיל בכך מקדם אסור להנותו, עי"ש.

ריבית בדברים ובטובת הנאה

והט"ז (שם ס"ק כ"ב) דוחה את דברי השו"ע וטוען בתוקף דאין בזה איסור כלל והרי זה דומה למה דמבואר בב"מ (ס"ה ע"ב) ונפסק בשו"ע (יו"ד סימן קע"ב ס"ד):

"הממשכן בית או שדה ביד חבירו, והיה בעל הקרקע הוא אוכל פירותיהן, ואמר לו המלוה לכשתמכור קרקע זו לא תמכרנה אלא לי בדמים אלו אסור. אבל אם א"ל אל תמכרנה אלא לי בשווייה ועל מנת כן אני מלוה אותך הרי זה מותר".

ובנקודת הכסף כתב ליישב את פסק השו"ע וז"ל:

"וראיה ברורה מדברי כו'. אין זה ראיה, דהתם היה מתחלה אצלו במשכנתא, וגם התם לא הוי טובת הנאה שהרי הוא נותן ממון בקרקע זו, אבל הכא אי לא מזדמן ליה מלאכה לא משתכר מידי".

הרי שכתב לחלק בין שני הסעיפים שבשו"ע בשתי דרכים, וצריך פירוש לפירושו. ונראה לבאר דבריו.

והנה טעמו הראשון צ"ב, דמה לן במה שהבית או השדה כבר ממושכן ביד המלוה כיון שעדיין לא קנאו ורק תמורת ההלוואה הסכים הלוח לתת לו זכות קדימה בקנין. ונראה לבאר בשתי דרכים.

א. אפשר דכל איסור זה אינו אלא משום שנראה כרבית אף שבעצם אין בזה רבית ממש כיון שלא נתן לו תוספת תשלום אלא טובת הנאה בלבד שאינו ממון. וכיון דמהות האיסור הוי מעין מראית העין כל שהנכם כבר ממושכן תח"י המלוה במשכון שוב אינו נראה כרבית.

ב. ואפשר עוד דכיון שהשדה כבר ממושכן ביד המלוה, קרוב הדבר לומר דאף אילולי התניית המלוה היה הלוח מוכרו לו קודם לכל אדם, שהרי נכס זה כבר מוכר למלוה ומוחזק ברשותו, וממילא אין בזה רבית כלל. ודרך זו נראה עיקר.

ושוב כתב הש"ך טעם שני בדבר, דשאני מכירת השדה של הלוח למלוה שאין בה איסור רבית, כיון שהמלוה משלם מחיר מלא, ואם לא היה מוצא שדה זו בודאי היה מוציא לקנות במקום אחר, ונמצא שלא נתן לו דבר, וכל כה"ג לא הוי רבית. אך שונה

ריבית בדברים ובטובת הנאה

הדבר בלוח הנותן עבודה למלוה דאפשר דאם לא היה מספק לו עבודה לא היה משתכר כ"כ, ונמצא שמהנה אותו הנאת ממון. ומילתא בטעמא הוא.

וביסוד הדבר נראה כפי שכתבתי לעיל (אות א') בעניין רבית דברים, שאין הדבר תלוי אלא בדרך שהדברים משתקפים ונתפסים בעיני בני אדם, וכאשר פלוני מוכר שדהו לאלמוני אין זה נתפס כטובת הנאה אלא כדרך מסחר, אבל כשפלוני מבטיח לספק עבודה לאלמוני, עשה לו טובה גדולה, דלעולם העובד משווע לעבודה וכל שעובד יותר משתכר יותר, כך נראה פשוט וברור.

ובחוות דעת (שם ס"ק י"ז) כתב דבסימן קע"ב מיירי במתנה שאם ימכור לו את השדה יהיו מעותיו למפרע דמי מקח ולא דמי הלואה, וא"כ אין כאן כל סרך רבית דממ"נ אם לא יקנה ממנו את השדה לא נתן לו דבר, ואם יקנה את השדה איגלאי מילתא שלא היה כל הלואה, עי"ש. אך פירוש זה אינו מתיישב לא בלשון השו"ע ולא בדברי הראשונים בגוף הסוגיה, ונראה עיקר בזה כמ"ש הש"ך בנקה"כ.

והנה בלשון השו"ע מבואר דמיירי בהתנייה מפורשת שיתן למלוה לעשות מלאכתו, אך הרמ"א הוסיף דאף אם לא התנה כן בפירוש, כל שלא היה רגיל בכך לפני כן אסור, וכמו שמצינו כע"ז לגבי רבית דברים. אמנם במשנה למלך (פ"ז ממלוה ולוה הלכה י"א) כתב להקל בזה לדידן דטובת הנאה לאו ממון הוא, ונקט דלא החמיר הרמ"א אלא למ"ד טובת הנאה ממון. אך בשו"ע הרב (שם) מבואר להלכה דנקט דדברי הרמ"א הלכה פסוקה הם, וכך פסק למעשה דאסור בכל ענין שלא היה רגיל בכך לפני כן.

ובגוף הענין, לכאורה מבואר עוד דאסור ללוה להנות את המלוה בכל טובת הנאה אף שאין בה ריבוי ממון, דהלא בסימן קע"ז סעיף י"ג מבואר:

"המלוה מעות לבעל הבית וגם חוזר ההלכה עם בנו של בעל הבית, ובעל הבית נותן לו הוצאה, אסור, אלא אם כן יתן לו הקרן במתנה גמורה שאם ירצה לעכבו יהא רשות בידו".

וגם הרמ"א הביא הלכה זו בסימן קס"ו (סעיף ג'), עי"ש.

ריבית בדברים ובטובת הנאה

הרי לן דאף שאינו אלא משלם את ההוצאות שמלמד את בנו, מ"מ כיון שכך התנו בשעת ההלוואה אסור. וצ"ע למה הט"ז התעלם מהלכה זו בדבריו בסימן ק"ס.

ג

אם מותר להודות בספר למי שהלוה כסף לשם הדפסתו

והנה בשנת תרי"ב יצא לאור שו"ת אמרי אש לגדול תלמידי החת"ס מהר"ם אש. הספר יצא לאור לאחר שנאסף הצדיק, ע"י בניו הגאון ר' מנחם אש ואחיו הר"ר יהודא, ובתחילת הספר הודו לנדיב אחד שהלוה סכום הגון להוצאתו לאור.

ובספר ערך שי (מהדורא תניינא יו"ד סימן ק"ס סי"ב) תמה עליו שעבר על איסור רבית דברים דאסור להקדים שלום למי שהלוה לו כסף והוא הדין שאסור להודות לו. ובנו של הג"ר מנחם המו"ל הג"ר ר' בצלאל אש כתב קונטרס להצדיק את הצדיק דמעיקרא.

ומעשה זה חזר על עצמו כעבור כמאה וחמישים שנה, ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן ט"ו) מצינו תשובה שכתב להגאון ר' בנימין זילבר בעקבות קבלת ספרו, ובו העיר לו שראה בספרו שהוא מודה לנדיב שהלוה לו כספים להוצאת הספר, והגאון בעל ציץ אליעזר הביא את דברי הערך ש"י, עי"ש.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן פ') כתב דאף שאסור להודות בספר למלוה, מ"מ מותר לכתוב בדרך הודעה וסיפור דברים כגון יתברך מן השמים פב"פ וכו', דאין כאן אלא קושט דברי אמת שבודאי יתברך מן השמים, עי"ש.

ולדידי צ"ע, ולכאורה אין הדברים תלויים בניסוח הדברים, אם בלשון תודה או לשון ברכה, ואם ברכה מדידיה או מן השמים, דכל שהמלוה משתבח ושמח בו הוי בכלל רבית דברים.

והיו לי בזה הרהורי דברים, ליישב מעשה רב של גדולים וצדיקים, דשמא אין האיסור אלא ברבית דברים בלבד, דילפינן מלישנא דקרא "כל דבר אשר ישך", לרבות רבית דברים (ב"מ ע"ה ע"ב), ולא אמרינן בזה כתיבה כדיבור.

ריבית בדברים ובטובת הנאה

ואפשר עוד שלא אסרו אלא כאשר הלוח נותן דברי תודה למלוה באופן ישיר וכעין רבית ממון הבאה מלוה למלוה, אבל מותר ללוה לשבח את המלוה שלא בפניו, אף בפרהסיא ובמקום שהדברים ודאי יגיעו אח"כ לאזני המלוה, דלא מסתבר כלל שהלוה לא יוכל לשבח את המלוה ויחוייב להתכחש לטובתו באופן כ"כ מופלג, ומסתבר שלא אסרו אלא להקדים לו שלום וכדומה, אבל לא אסרו ברבית דברים לגרום לו נחת רוח בעקיפין, ואפשר דמשו"כ מותר אף להדפיס לו ברכת תודה בספר.

אך אף שדברי טעם הם הדברים הללו לא נתקרה בהם דעת.

והנראה עיקר בזה לפי המבואר לעיל דכל שאין בו הפלגה יתירה אלא הבעת תודה והכרת הטוב כמקובל בדרכי הנימוס אין בו איסור כלל, וכך גם בנידון דידן, לענ"ד אסור לתת למי שהלוה כסף אפשרות להנציח שמות נפטרים לעילוי נשמה או לברך אנשים דכל כה"ג הו"ל כאילו קיבל דבר ערך מהלוה, אבל כל שאין בו אלא תודה למלוה ובלעדיו הו"ל המלוה כגס רוח וכפוי טובה, אין בו איסור כלל.

ודוק בכ"ז.

ושוב ראיתי שכבר מצינו כזאת בדברי אחד מתקיפי קמאי עמודי ההלכה, וכך נכתב בהקדמת כנסת הגדולה לאו"ח:

"גם ברכות יעטה הגביר ומאד נעלה כו' אשר נתן לכסף מוצא והלוה מממונו הלואה חן שני מאות ריאל"ס להדפסת הספר הלז, בעל הגמול יתן לו שכרו בנים ובני בנים" כו'.

וכזאת ראיתי גם בספרו של אחד מגדולי הזמן מרן הגרא"מ שך זצ"ל בהקדמה שניה לאבי עזרי ח"א:

"ונתאפשר לי הדפסת ספר זה ע"י קבלת הלואה מכספי קרן כו' שנוסדה ומתנהלת ע"י האחים הנכבדים כו', ובזכות פועלם הטוב יתברכו מן השמים" כו'.

ואף שדברי האבי עזרי מתיישבים לפי דרכו של האגרות משה, שלא כתב אלא דברי ברכה בלשון סיפור דברים בעלמא, לא כך בכנסת הגדולה, וצריך ליישב דברי חכמים וחידותם בדרכנו הנ"ל.

כי תצא למלחמה על אויבך

כי תצא למלחמה על אויבך

"כי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' אלהיך בידך"
(כ"א י').

הן כבר הבאתי שבספרי הקודש פירשו פסוק זה למלחמה הגדולה שהיא מלחמת היצר, וכן איתא בזוהר חדש (בפרשה זו דף צו ע"א):

"וע"ד כי תצא למלחמה על אויביך, דא איהו יצה"ר דאנן צריכין למיפק לקבליה במלין דאורייתא ולקטרגא ליה וכדין יתמסר בידא דב"נ כמה דאתמר ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו. א"ר שמעון ווי על דא ווי ע"ד תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם [שם ל'] דהא יצר הטוב אשתבאי בידיה ואיהו מלך עליה. אשת יפת תאר דא היא נשמתא כד"א [שם ל"א] אשה יראת ה' היא תתהלל. דהא בכל יומא ויומא אינון סיען ומנהיגין דנשמתין ואינון סיען ומנהיגין דיצר הרע אינון בקטרוגא [דף צ"ו ע"ב] תדירא מקטרגין אלין באלין וכל שייפין דגופא בצערא בינייהו בין נשמתא ובין יצה"ר".

והנה שתי דרכים ושתי סגנונות יש בתורת המלחמה.

יש מלחמת הַשְׂמֵד, שבו הגובר על אויבו משמידו ללא רחם וללא חמלה ואינו משאיר שריד ופליט. כך נצטוונו במלחמת עמלק "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים". וכן בתולדות העמים ידעו מלחמות שבהן נהפכו ערי המדינה לתל חרבות ואדמה חרובה.

ויש מלחמה שבהן מי שידו על העליונה נוהג ברחמים ובחמלה, וברצותו לכבוש את לב ההמון לקבל עליו את עול מלכותו של הכובש ולשתף פעולה עם המשטר החדש, אינו פוגע בחפים מפשע, אלא משתדל להטיב עם העם ולמשוך את לבו לעבדו ולשרתו.

ושתי דרכים אלה יש במלחמת היצר.

כי תצא למלחמה על אויבך

דרך אחת היא להילחם מלחמת חרמה נגד היצר שבלב האדם ולשבור את כח התאוה בצומות וסיגופים ובפרישות מעולם הזה, עד שכאילו הורג האדם את יצרו הרע.

ודרך אחרת יש לכבוש את היצר ולא להרגו, ולנצל את כל תכונת הנפש לעבודת ה' בדרך שאמרו "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך".

וכך אמרו חז"ל (ברכות נ"ד ע"א) "בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע", הרי שגם עם יצר הרע אפשר וצריך לעבוד את ה'.

ושתי דרכים אלה הם דרכי עבודת הקודש של אברהם אבינו ודוד המלך, דהנה איתא בירושלמי סוטה (פ"ה ה"ה, כ"ה ע"א):

"אברהם עשה יצר רע טוב ומה טעמא [נחמיה ט ח] ומצאת את לבבו נאמן לפניך. אמר רבי אחא והפשיר עמו [נחמיה ט ח] וכרות עמו הברית. אבל דוד לא היה יכול בו והרגו בלבבו מה טעמא [תהילים קט כב] ולבי חלל בקרבי".

הרי שמעלתו של אברהם אבינו נשגבה ממעלתו של דוד מלך ישראל. אברהם הפכו לטוב ודוד לא יכול לו והרגו בלבבו.

וזו תמצית דרך החסידות של מרנא הבעש"ט לכוון ולהשתמש בכל כוחות הנפש לקדושה ולעבודה, וכך מרגלא בפומיה דהשרף רבי מנחם מנדל מקאצק, והוא היה אומר:

"השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם לעשות ממנו שמים".

וכבר מצינו פירוש זה בדברי הרמח"ל בהקדמה למאמר הויכוח שכתב:

"והיינו כי דברי השמים הם עצמם מקודשים, וסוף העולם להיות כולו מקודש, הארץ וכל אשר בה כמו השמים וכל אשר בהם, אבל ענין זה מסרו ביד האדם, וה"ס השמים שמים לה',

כי תצא למלחמה על אויבך

כי השמים הוא הכינס בכל שלמותם ורק הארץ נתן לבני האדם שחם יתקנוה, והיינו כי ניתן הכח לאדם שיהיה הוא ממשיך כח השכינה ואורה למטה ע"י לקחו את כל דברי העולם לשימוש, שע"ז מתקנים גם הם, וכח הקדושה שהמשיך מתפשט גם עליה".

אין הקב"ה מצפה שנתנתק מן הארץ, קשורים אנו בו בחבל טבורנו, אלא רצון ה' שנקדש את הארץ ונעשה אף ממנו שמים.

והוא מה שאמר הכתוב כי תצא למלחמה על אויבך, ונתנו ה"א בידך ושבית שביו. הדרך לנצחון במלחמה זו לא בהשמדת האוייב אלא בשביו.

ובתולדות יעקב יוסף לתלמידו הגדול של הבעש"ט (פר' חיי שרה) כתב לפרש מש"כ רש"י במלחמת הרשות הכתוב מדבר, עיקר מלחמת היצר בעייני הרשות דהיינו אכילה, שתייה ושאר הנאות מתאוות הגוף, את הכוחות האלה מנצל יצר הרע כדי להכשל את האדם ולהורידו לשאול תחתית, אך את הכוחות הללו אפשר לנצל לעבודת הקודש וכמ"ש הרמב"ם (הל' דעות פ"ג ה"ב):

"צריך האדם שיכוון לבו וכל מעשיו כולם לידע את השם ברוך הוא בלבד, ויהיה שבתו וקומו ודבורו הכל לעומת זה הדבר, כיצד כשישא ויתן או יעשה מלאכה ליטול שכר, לא יהיה בלבו לקבוע ממון בלבד אלא יעשה דברים האלו כדי שימצא דברים שהגוף צריך להם מאכילה ושתייה ושיבת בית ונשיאת אשה, וכן כשיאכל וישתה ויבעול לא ישים בלבו לעשות דברים האלו כדי ליהנות בלבד עד שנמצא שאינו אוכל ושותה אלא המתוק לחיך ויבעול כדי ליהנות, אלא ישים על לבו שיאכל וישתה כדי להברות גופו ואיבריו בלבד".

והוסיף עוד הרמב"ם (שם הלכה ג'):

כי תצא למלחמה על אויבך

"נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד, אפילו בשעה שנושא ונותן ואפילו בשעה שבועל, מפני שמחשבתו בכל כדי שימצא צרכיו עד שיהיה גופו שלם לעבוד את ה', ואפילו בשעה שהוא ישן אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחלה ולא יוכל לעבוד את ה' והוא חולה, נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא, ועל ענין זה צוו חכמים ואמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים, והוא שאמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך".

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

